

פרשת ויקהל - פקודי: זמן אכילת סעודת שבת כאשר מקבלים שבת מוקדם

פתיחה

בפרשת השבוע מקהיל משה את בני ישראל, ומצווה אותם פעם נוספת על עניין השבת. בעוד ששאר מלאכות שבת נלמדו מדרשה, האיסור להבעיר אש נכתב בפירוש בתורה. חז"ל עמדו על חריגה זו והעלו אפשרויות שונות להסבר כגון שהיה מקום לומר שאיסור הבערה קל יותר ורק לוקים עליו, ולכן הדגישה התורה מלאכה זו במיוחד (ועיין בגמרא בשבת סט ע"ב להסבר נוסף).

פרשני המקרא גם הם תנו הסברים שונים: **הרש"ר** הסביר שהיה מקום לומר שלא יתחייבו על הדלקת אש, כי במקרים רבים מדובר בפעולה הורסת ולא יוצרת. **הרמב"ן** (לה, ג) פירש על פי דברי המכילתא, שהיה מקום לומר שיהיה ניתן להקל בבישול בשבת בגלל ההקלות שיש ביום טוב, ולכן באה התורה והדגישה במיוחד שלא כך. ובלשונו:

"לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. עניין הכתוב הזה ודאי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש, כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת, ופירש שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל. והוצרך לומר כן מפני שלא אמר "העושה בו כל מלאכה" כאשר אמר בעשרת הדברות, והיה אפשר שנוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש."

בעבר (מקץ שנה ג') עמדנו על דעת הרמב"ם על פי הבנת הכסף משנה, שיש חובה לקבל תוספת שבת מספר דקות לפני כניסתה. השבוע נעסוק בשאלה, מהו הזמן המוקדם ביותר בו אפשר לקבל שבת. צורך זה מצוי מאוד בשבתות קיץ ובמיוחד במשפחות עם ילדים קטנים המתקשים להיות ערים עד שעה מאוחרת. וכן באירופה, שם השבתות נכנסות מאוחר.

קבלת שבת מוקדם

האם מותר לקבל שבת מוקדם? מדברי הגמרא במסכת ברכות (כז ע"ב) עולה שכן. הגמרא מספרת, שרב התפלל תפילת ערבית של שבת כבר בערב שבת מזמן פלג המנחה (שעה ורבע זמנית לפני השקיעה). כפי שממשיכה הגמרא וכותבת, החידוש בפסק זה, שלא זו בלבד שניתן להקדים את קבלת השבת ולהימנע מעשיית מלאכות וכדומה, אלא גם מותר לקדש על הכוס.

הריטב"א (שם) כתב, שהסיבה שאפשר לקדש למרות שהשבת עוד לא נכנסה בפועל היא, שתוספת שבת חובתה מדאורייתא. הסוברים שתוספת שבת מדרבנן, יסבירו על פי דברי **התוספות רא"ש** (ד"ה אומר), שכתוב בתורה שיש לזכור ולקדש את יום השבת, אך לא כתוב שיש לקדש דווקא ביום השבת. ובלשונו:

"אומר קדושה על הכוס או אינו אומר... תא שמע: דאמר רב נחמן אמר שמואל ואומר קדושה על הכוס: קסלקא דעתך משום דקדושה מן התורה הוא, אין לו לאומרו מבעוד יום. ומסיק שהיה אומר גם קדושה על הכוס, משום דכתיב "זכור את יום השבת" דמשמע סמוך לכניסתו, מדלא כתיב זכור ביום השבת."

הקושי המשמעותי בהלכה זו הוא, כיצד ניתן להתפלל ערבית מבעוד יום. כפי שראינו בעבר (ח"י שרה שנה ד') הגמרא במסכת ברכות כותבת, שרק לדעת רבי יהודה אפשר להתפלל מבעוד יום ערבית, ואילו לדעת חכמים רק מצאת הכוכבים. ועל אף שניתן לפסוק כרבי יהודה, זהו דווקא למתפלל בקביעות מפלג המנחה ולא למי שמתפלל מפלג המנחה רק בערב שבת!

א. **הטור** (רצג) כתב בשם **הרי"ץ גאון**, שאכן הגמרא המתירה להתפלל ערבית של שבת מבעוד יום סוברת כרבי יהודה, והמתפללים בכל יום מצאת הכוכבים אינם יכולים לעשות כך. ב. **המגן אברהם** (סו, א) חלק וסבר שדין זה נכון גם לדעת חכמים, והסיבה שניתן לשיטתם להקל כי סומכים שלאחר שמקבלים שבת, זה נחשב כאילו נכנסה שבת ממש,

עם זאת הוסיף **המשנה ברורה** (ביאור הלכה ד"ה ובפלג), שעולה מדברי רוב האחרונים שבמקרה כזה יש להקפיד להתפלל תפילת מנחה מבעוד יום ולא לאחר פלג המנחה, כדי שלא יוצר מצב שבו גם סומכים על דעת רבי יהודה מחד שמדובר בלילה ואפשר להתפלל תפילת ערבית, וגם על דעת חכמים מאידך שעדיין מדובר ביום ומותר להתפלל תפילת מנחה (ועיין בדרך החיים שם).

אכילת סעודת שבת

יוצא למעשה, שמותר לקדש ולהתפלל לאחר קבלת שבת מפלג המנחה. דנו הפוסקים, האם אפשר גם לצאת ידי חובה סעודה:

א. **התוספות** (פסחים סט ע"ב ד"ה עד) ו**הרא"ש** (י, ב) הוכיחו מדברי הגמרא בפסחים (שם) המדגישה שאין לאכול מצה בערב פסח עד שיחשך היום, שדווקא בערב פסח נוהג דין זה, מכיוון שנאמר בפסוק 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' (והמצה הושוותה לקרבן הפסח), אבל בשבת אין מניעה לאכול סעודת שבת אם קיבלו את השבת עוד לפני החשכה כפי שמותר לקדש מבעוד יום.

ב. **רבינו יהודה** (תוספות שם) חלק וסבר, שבניגוד לקידוש, אי אפשר לאכול לפני שהגיע הלילה. להבנתו, הגמרא בפסחים מדגישה שיש לאכול את המצה דווקא בלילה, משום שהיה מקום לומר שיהיה מותר לאכול לפני כן מכיוון שקרבן הפסח נשחט ביום - ולא ללמד שדווקא בפסח נאסר אבל בשבת הותר. ובלשונו:

"ורבינו יהודה תירץ, אפילו אם בעיני (=צריכים) גבי שבתות וימים טובים עד שתחשך, הכא איצטריך למיתני, דאתא לאשמעינן דאף על גב דשחיטת פסחים מבעוד יום, אינו נאכל מבעוד יום כשאר קדשים. וכן יש בירושלמי בריש פירקין תני, ערב שבת מן המנחה ולמעלה לא יטעום כלום עד שתחשך."

למעשה נחלקו האחרונים: **הב"ח** (תעב, א) פסק בעקבות **המהר"ל** שלא יוצאים ידי חובה בסעודת שבת, ויש לאכול דווקא מחשיכה. לעומת זאת מדברי **השולחן ערוך** (סו, ב) עולה שאין בעיה לאכול את הסעודה כבר מבעוד יום וכדעת התוספות, וכן פסק **המגן אברהם**. מכל מקום רבים מהאחרונים כתבו, שלכתחילה יש לאכול כזית לחם לאחר החשיכה לחשוש לאוסרים¹.

¹ מחלוקת נוספת שיתכן וקשורה למחלוקת זו היא, האם בדיקת טהרה לאחר שקיבל הציבור שבת נחשבת כבדיקה של יום שישי. **הרמ"א** (יו"ד קצו, א) הביא מחלוקת פוסקים בעניין, יש הסוברים שבדיקה זו נחשבת כבדיקה של יום שישי, מכיוון שעל אף שקיבל הציבור שבת, מכל מקום אין זה נחשב ממש יום שבת. החולקים סוברים שמדובר ממש בשבת, ולכן בדיקה זו נחשבת כבדיקה ביום השבת.

הוצאת שבת מוקדם

הגמרא ממשיכה וכותבת שכשם שאפשר לקבל שבת בקידוש מוקדם מהרגיל, כך אפשר להבדיל עוד לפני צאת הכוכבים. לכאורה, פסק זה תמוה, שכן מובן כיצד אפשר להוסיף על קדושת השבת, אבל כיצד אפשר להוריד מקדושתה?! אלא שמדברי הגמרא והראשונים עולה, שאין הכוונה שבהבדלה כבר יצאה השבת, אלא שאת הסימן על סיומה אפשר לעשות עוד לפני בוא הלילה².

א. למרות שבגמרא הובא ההיתר להבדיל עוד במהלך השבת ללא סייג, בפועל כתבו **התוספות** (ד"ה צ"ל) ו**רבינו יונה** (יח ע"ב בדה"ר ד"ה רבי), שרק לצורך מצווה או במקום אונס מותר להקדים, וכשם שבערב שבת מותר להתפלל ערבית מבעוד יום ולסמוך על דעת רבי יהודה המתיר רק בגלל שיש מצווה לקבל את השבת מוקדם. ובלשון רבינו יונה:

"כתב רבינו האי גאון ז"ל, שזה לא היה עושה אלא למצווה, שהיה לו להחשיך על התחום לדבר מצווה כגון על עסקי המת או על עסקי חתן וכלה, אבל שלא לדבר מצווה, כיוון שכבר נהגו העולם להתפלל מנחה עד שקיעת החמה, אין לו להתפלל ערבית אלא משקיעת החמה ואילך."

ב. למרות דברי הראשונים, אחרונים רבים וביניהם **הב"ח** (רצג, ג), **המגן אברהם** (שם, ד) ו**המשנה ברורה** (שם, ט) כתבו, שבזמן הזה אין להקל גם במקום מצווה, כיוון שהבדלה בתוך השבת נראית דבר תמוה. מכל מקום בשעת הדחק, כגון חייל היוצא לסיור ולא יוכל אחר כך להבדיל - גם לשיטתם ניתן יהיה להקל (אך כמובן ללא הדלקת נר שיש לחכות עד הלילה).

עד מתי מותר להבדיל

יוצא אפוא, שבמקרה בו אין ברירה ניתן להבדיל כבר במהלך השבת לאחר פלג המנחה ולפני שהגיע לילה. עד איזה יום מותר להבדיל במקרה בו אין שכר מדינה במוצאי שבת? נחלקו בכך הראשונים בעקבות מחלוקת גרסאות בגמרא בפסחים:

א. הגמרא במסכת פסחים (קו ע"א) כותבת בשם בני רבי חייא, שאדם שמסיבות שונות לא הבדיל במוצאי שבת - יכול להבדיל עד יום שלישי בלילה. בטעם הדבר מנמקת הגמרא, שעד יום שלישי הימים נחשבים כחלק מהשבת שעברה לעניין מספר הלכות (למשל אמירת שניים מקרא, גיטין ועוד), וגם לעניין הבדלה, וכן פסקו להלכה **הרמב"ם** (שבת כט, ד) ו**הרא"ש** (י, יג).

ב. **הגאונים והרי"ף** (כא ע"ב בדה"ר) לעומת זאת גרסו אחרת בדברי הגמרא, ולשיטתם מותר להבדיל רק עד יום ראשון בלילה, מכיוון שיום ראשון נחשב אותו יום כמו מוצאי שבת. משום כך כפי שהסביר **הר"ן** (שם, ד"ה מי), במקרה בו חל תשעה באב במוצאי שבת, לשיטתם אי אפשר להבדיל ביום ראשון בלילה לאחר סיום הצום, כיוון שכבר חלף זמן ההבדלה (ועיין בדברי בעל הלכות גדולות).

להלכה נחלקו: **השולחן ערוך** (רצט, ו) הביא את דעת הרמב"ם כדעה ראשונה שיש להבדיל עד יום שלישי, ואת דעת הרי"ף כדעה שנייה ב"יש אומרים". כפי שראינו בעבר (נשא שנה ב'), בפשטות במקרה זה הלכה כדעה ראשונה, וכן פסק **המשנה ברורה** (שם, רט). לעומת זאת **הבן איש חי** (ויצא, כג) ו**הרב עובדיה** (הבדלה ב, ח) חששו לברכה לבטלה, ופסקו שיש להבדיל רק עד יום ראשון.

אכילה לפני הבדלה

במקרה בו אדם לא יכול להבדיל מיד (מצב שאינו נפוץ, כיוון כפי שראינו בעבר (בראשית שנה א') ניתן להבדיל גם על שכר מדינה), הוא יכול בכל זאת לעשות מלאכה לאחר שיאמר 'המבדיל בין קודש לחול', או באמצעות אמירת הבדלה בחונן הדעת שבתפילה. דנו הראשונים בעקבות סתירה בדברי הגמרא, האם יהיה גם מותר לאכול לאחר אמירת 'ברוך המבדיל':

מצד אחד הגמרא בפסחים (יז ע"א) כותבת, שלאמימר לא היה יין להבדיל, ומשום כך הלך לישון ברעבונו עד שלמחרת בבוקר הביאו לו יין - משמע שאין לאכול לפני הבדלה. **מצד שני** הגמרא בברכות (נב ע"א) כותבת, שבמקרה בו יש לאדם כוס יין אחת (והוא מברך את ברכת המזון על הכוס), עליו לאכול תחילה, ואז יבדיל ויברך את ברכת המזון על אותה הכוס - משמע שמותר לאכול לפני.

א. **התוספות** (ד"ה מניחו) כתבו, שמעיקר הדין מותר לאכול כפי שעולה מדברי הגמרא בברכות, והסיבה שאמימר לא אכל לפני הבדלה הייתה שהחמיר על עצמו. ב. **הרשב"א** (ד"ה הנכנס) תירץ בשם **הראב"ד**, שהסיבה שהגמרא בברכות מתירה לאכול לפני הבדלה היא, שמדובר במקרה בו לא יגיע יין עד יום ראשון, אבל במקרה שיגיע כמו אצל אמימר - אין לאכול. ובלשונו:

"וראיתי לראב"ד ז"ל שכתב, דאמימר יודע היה שלמחר יהיה לו יין למזון ולהבדלה, אבל זה בשאינו בטוח שיהיה לו יין למחר ויצטרך למחר לברך בלא יין, וכיוון שעכשיו יכול לברך שתיהן על הכוס דוחין איסור האכילה קודם הבדלה מפני הכוס לברכת המזון."

בפסק ההלכה הביא **השולחן ערוך** (רצו, ג) את שתי הדעות, ולמעשה כתבו האחרונים שיש להחמיר כדעת הרשב"א - שאין לאכול במקרה בו לא הבדילו אם יודעים שיגיע שכר מדינה עד יום ראשון בצהריים, ורק במקרה בו מדובר באדם חלש שקשה עליו הצום, או חייל שיוצא לפעילות מבצעית וחייב לאכול כדי שיהיה לו כוח - אפשר לסמוך על דעת התוספות שהקלו.

שתיית מים לפני הבדלה

למרות שאכילה לפני הבדלה אסורה (למעט מצבי דחק), פסק **השולחן ערוך** (רצט, א) בעקבות **הרמב"ם** (שבת כט, ה), שמותר לשתות מים מכיוון שאין בהם חשיבות. **כף החיים** (רצט, ו) לעומת זאת צעד בעקבות **הגאונים**, שסברו בעקבות דברי רב הונא בגמרא בפסחים שגם מים אסור לשתות קודם הבדלה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו³...

² מדברי **בעל הלכות גדולות** (הלכות קידוש והבדלה סימן ב') עולה שאכן יצאה השבת, ומשום כך אם תשעה באב חל ביום ראשון (דהיינו מתחיל ממוצ"ש), יש להפסיק באכילה כאשר הבדילו. **הרב אשר וייס** (תוספת שבת תשס"ג) סבר שאין הדבר כך, ובעל הלכות גדולות מדבר רק ממידת חסידות, ומכיוון שהבדילו, גם אם זה בשבת כבר ראוי שלא להתחיל לאכול.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com